

УДК 347.43:347.72.045

В. О. Хоменко,

аспірантка кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА НА ПІДСТАВІ РІШЕННЯ СУДУ

У статті досліджується припинення господарського товариства на підставі рішення суду. Увага автора зосереджена на виключенні норм про припинення господарських товариств з ряду нормативно-правових актів — Господарського кодексу України, Закону України «Про господарські товариства» та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань». Особлива увага звертається на виключення загальної норми, що передбачає підстави припинення господарських товариств, та виключення судового рішення з переліку підстав припинення господарського товариства з деяких законодавчих актів. Автором висловлено власну позицію з приводу способів захисту, застосування яких судом має наслідком припинення господарського товариства.

Ключові слова: припинення господарського товариства, ліквідація, реорганізація, судове рішення.

Припинення господарського товариства врегульовано ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» (далі — Закон України «Про ГТ» [1]). Означена законодавча норма є бланкетною і містить правило про припинення товариства в порядку, встановленому законом.

Можемо констатувати, що попередні редакції ст. 19 Закону України «Про ГТ» не були бланкетними¹. Так, перша її редакція передбачала припинення товариства шляхом його реорганізації або ліквідації. Підставою ліквідації визначалось, зокрема, рішення суду, яке могло бути ухвалено за поданням банківських органів у разі неспроможності товариства або за поданням органів, що контролюють діяльність товариства, у разі систематичного або грубого порушення законодавства.

Ліквідації товариства були присвяче-

ні також статті 20—23 Закону України «Про ГТ», які врегульовували порядок створення та діяльності ліквідаційної комісії, розподіл коштів товариства при його ліквідації, а також момент припинення товариства².

Подібні трансформації відбулись і з Господарським кодексом України (далі — ГК) [3]. Так, форми та порядок припинення суб'єкта господарювання було врегульовано статтями 59—61 ГК.

За винятком несуттєвих термінологічних відмінностей, положення ГК про форми, підстави та порядок припинення суб'єкта господарювання не відрізнялися від аналогічних норм Закону України «Про ГТ». Крім того, ГК передбачав скасування державної реєстрації, що мало наслідком позбавлення суб'єкта господарювання статусу юридичної особи та було підставою для вилучення відповідно-

¹ Норма ст. 19 Закону України «Про ГТ» перетворилася на бланкетну з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 10 жовтня 2013 р. [2].

² Наступні редакції даних статей Закону України «Про ГТ» містили бланкетні норми, що відсилали до спеціального законодавства про відновлення платоспроможності боржника, про захист економічної конкуренції тощо.

го суб'єкта господарювання з державно-го реєстру¹.

Необхідно зазначити, що і чинна редакція Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» (далі — Закон про державну реєстрацію) [5], на відміну від попередньої його редакції², не містить норми, якою передбачені випадки припинення юридичних осіб на підставі судового рішення.

Означені вище зміни законодавства зумовлюють необхідність проведення наукового дослідження порядку та підстав припинення господарського товариства на підставі рішення суду.

Дослідженню припинення юридичної особи на підставі рішення суду (примусової ліквідації) присвячені праці А. В. Габова [6], О. М. Зубатенко [7], О. В. Ноди [8], П. О. Повара [9], О. В. Титової [10, 11], В. С. Щербини [12].

Зазначимо, що під згаданими вище змінами законодавства маються на увазі: 1) виключення норм про припинення господарських товариств з ГК, Закону «Про ГТ» та Закону про державну реєстрацію; 2) виключення загальної норми, що містить підстави припинення господарських товариств; 3) виключення рішення суду з переліку підстав припинення господарського товариства з ГК та Закону про державну реєстрацію; 4) зміна способів захисту, застосування яких судом має наслідком припинення господарського товариства.

Розглянемо кожен з означених вище аспектів.

1. Закон про державну реєстрацію до 1 січня 2016 р. містив ст. 38, яка перед-

бачала порядок державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи³.

Частина 2 означеної статті містила відкритий перелік підстав для постановлення судового рішення про припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством, а саме: 1) визнання судом не дійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; 2) провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; 3) невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; 4) неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; 5) наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням; 6) визнання судом юридичної особи—емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності; 7) неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації (далі — НКЦПФР), передбаченої законом; 8) нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль; 9) неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства.

Зазначимо, що норма ст. 38 Закону

¹ Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» від 10 жовтня 2013 р. означені норми ГК були частково приведені у відповідність до Цивільного кодексу України (далі — ЦК) [4]: термін «припинення діяльності» змінено на термін «припинення»; виключено норми, які врегульовували порядок скасування державної реєстрації.

² Закон про державну реєстрацію до 1 січня 2016 р. містив ст. 38, яка передбачала порядок державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі судового рішення, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи.

³ Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 р. [13] Закон про державну реєстрацію був викладений у новій редакції, яка не містить загальної норми, що передбачає порядок державної реєстрації припинення юридичної особи на підставі судового рішення (йдеться як про підстави, пов'язані з банкрутством юридичної особи, так і судові рішення щодо визнання юридичної особи банкрутом).

про державну реєстрацію неодноразово змінювалася, а чинна редакція Закону взагалі не містить відповідної норми¹.

Законом від 1 липня 2010 р. [14] до Закону про державну реєстрацію були внесені зміни та додана ст. 38¹, яка врегулювала порядок проведення державним реєстратором спрощеної процедури державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації, підставами якої визнавались: 1) скасування (визнання недійсною) державної реєстрації юридичної особи, у випадках, передбачених законом, якщо таке рішення прийнято судом до 1 липня 2004 р., крім судового рішення щодо визнання юридичної особи банкрутом; 2) припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи, якщо таке рішення прийнято судом після 1 липня 2004 р. та в разі, якщо голова ліквідаційної комісії з припинення юридичної особи або ліквідатор юридичної особи протягом 3 років з дати опублікування в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації про постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, не надав державному реєстратору передбачених Законом про державну реєстрацію документів для проведення припинення у межах звичайної процедури.

Законом від 1 липня 2010 р. було розширено і перелік підстав постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством.

Зокрема, ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію була доповнена такою підставою як визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні пору-

шення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Закон від 4 липня 2012 р. [15] розширив зазначені підстави наступними: 1) неподання акціонерним товариством протягом 3 років поспіль НКЦПФР інформації, передбаченої законом; 2) нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом 2 років поспіль; 3) неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства.

Законом від 6 грудня 2012 р. [16] була додана ще одна підстава постановлення відповідного судового рішення, а саме — визнання судом юридичної особи — емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності.

Можемо констатувати, що до 1 січня 2016 р. Закон про державну реєстрацію містив і низку інших норм, якими регулювалася процедура припинення юридичної особи (статті 33–37). Зокрема, визначалися форми припинення; підстави припинення (в т. ч. і рішення суду); момент припинення; перелік та вимоги до документів, що подаються для внесення до відповідного державного реєстру запису про припинення; порядок внесення відповідного запису до ЄДР тощо.

Разом з тим, Законом від 26 листопада 2015 р. [13] Закон про державну реєстрацію викладено у принципово новій редакції², яка не містить положень, передбачених ст. 38 попередніх редакцій.

Означені вище норми були предметом наукової дискусії.

Так, В. С. Щербина зазначає, що наведений у ч. 2 ст. 38 Закону про державну

¹ Первісна редакція ст. 38 Закону про державну реєстрацію передбачала такий перелік підстав: 1) визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації через порушення закону, допущені при створенні юридичної особи, які не можна усунути; 2) провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; 3) невідповідність мінімального розміру статутного фонду юридичної особи вимогам закону; 4) неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; 5) наявність в єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням.

² Зокрема, змінено і назву Закону про державну реєстрацію: з «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» на «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань».

реєстрацію¹ перелік підстав не можна розглядати інакше як порушення законодавства щодо створення і діяльності суб'єктів господарювання [12, с. 142].

На думку П. О. Повара, недоречно визнавати вдалим розміщення норм, що визначають підстави примусової ліквідації юридичної особи у Законі про державну реєстрацію, оскільки це не узгоджується з предметом його регулювання, який складають відносини у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб—підприємців² [9, с. 65].

На недосконалість Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р. та доцільність закріплення універсальних для всіх суб'єктів господарської діяльності підстав їх ліквідації (припинення) у ГК звертає увагу О. В. Титова [10, с. 87; 11, с. 207].

Таку саму позицію посідає і О. М. Зубатенко [7, с. 31].

Таким чином, обґрунтованій критиці здебільшого піддавалось невідале розміщення загальної норми, якою визначалися підстави припинення господарського товариства на підставі рішення суду саме у Законі про державну реєстрацію, а не існування відповідної норми в цілому.

Вважаємо за необхідне підтримати наукові позиції, викладені вище, та констатуємо невідповідність означеної вище норми предмету регулювання та меті Закону про державну реєстрацію.

Водночас, зазначимо, що вдосконалення законодавства у досліджуваній сфері шляхом виключення цитованої норми³ із тексту спеціального закону без закріплення аналогічної за своїм функціональним призначенням норми у іншому законодавчому акті, до предмета регулювання якого включаються і пи-

тання припинення юридичних осіб, вбачається необґрунтованим.

2. Не проводячи детального наукового дослідження норми ст. 38 Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р., зазначимо, що означена норма була покликана уніфікувати підстави припинення господарського товариства на підставі рішення суду.

При цьому саме за допомогою уніфікації долається неузгодженість структури механізму правового регулювання, усувається його перенасиченість, ліквідується неузгодженість приписів [17, с. 30].

Таким чином, внаслідок виключення норми, яка регулює перелік підстав припинення господарського товариства на підставі рішення суду, чинне законодавство містить розрізнений перелік відповідних підстав, які містяться в окремих законодавчих актах⁴.

Разом з тим, критично сприймається твердження О. М. Зубатенко щодо необхідності існування відповідних норм у ГК, зважаючи на виключення переважної більшості норм про припинення юридичної особи безпосередньо з тексту ГК [7].

Отже, виключення норм про припинення господарських товариств із Закону про державну реєстрацію вбачається обґрунтованим. На нашу думку, відповідні норми повинні міститися у Законі України «Про ГТ» та у ЦК⁵.

Водночас, норми щодо припинення конкретних видів господарських товариств повинні міститися у спеціальних законах (наприклад, у Законі України «Про акціонерні товариства» (далі — Закон України «Про АТ») та Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), але бути

¹ Йдеться про ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р.

² Йдеться про редакцію Закону про державну реєстрацію до 1 січня 2016 р.

³ Йдеться про ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р.

⁴ Необхідно додати, що деякі підстави припинення господарського товариства на підставі рішення суду, передбачені ч. 2 ст. 38 Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р., взагалі зникли з чинного законодавства.

⁵ Йдеться про взаємоузгодженість норм, які регулюють відносини зі створення, функціонування та припинення господарських товариств та їх знаходження у межах загального нормативно-правового акта.

узгодженими з іншими актами цивільного законодавства (перш за все, з ЦК).

3. Норми, які регулюють припинення господарського товариства на підставі рішення суду, містяться у статтях 106, 110, 141, 150 ЦК, статтях 55¹, 91, 247 ГК, ст. 19 Закону України «Про ГТ», статтях 9, 16, 80 Закону України «Про АТ».

Відзначимо, що при такій розрізненості законодавчих норм щодо припинення господарського товариства на підставі рішення суду значна їх кількість є бланкетними та відсилає до спеціального законодавства, зазначаючи лише про право суду ухвалити відповідне рішення у випадках, передбачених законом.

Так, ч. 1 ст. 150 ЦК встановлює, що товариство з обмеженою відповідальністю (далі — ТОВ) може бути ліквідоване за рішенням загальних зборів його учасників, у тому числі у зв'язку зі спливом строку, на який товариство було створене, а також за рішенням суду — *у випадках, встановлених законом*.

Частина 1 ст. 106 ЦК України передбачає, що злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, — за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Пункт 3 ч. 1 ст. 110 ЦК містить ще одну бланкетну норму, відповідно до якої юридична особа може бути ліквідована за рішенням суду в інших випадках (*п. 2 ч. 1 цитованої норми містить визначену законом підставу ліквідації юридичної особи за рішенням суду — допущені при її створенні порушення, які не можна усунути — Авт.*), встановлених законом, — за позовом відповідного органу державної влади.

Частина 1 ст. 247 ГК передбачає, що

у випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду.

Аналогічним чином сформульована ст. 19 Закону України «Про ГТ», текст якої наводився вище. На встановлені законом випадки при ліквідації ТОВ за рішенням суду міститься посилання і у ч. 1 ст. 150 ЦК.

Частина 1 ст. 80 Закону України «Про АТ» встановлює правило, відповідно до якого злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення акціонерного товариства здійснюються за рішенням загальних зборів, *а у випадках, передбачених законом, — за рішенням суду або відповідних органів влади.*

Частина 2 цитованої статті передбачає, що у випадках, передбачених законом, поділ акціонерного товариства або виділ з його складу одного чи кількох акціонерних товариств здійснюється за рішенням відповідних державних органів *або за рішенням суду*.

Варто додати, що, зважаючи на наведені вище положення, можна стверджувати про презумпцію права суду ухвалити рішення про припинення господарського товариства *лише у випадках, прямо передбачених законодавством*.

У цілому, сформульований вище висновок корелюється з положеннями ч. 1 ст. 15 ЦК та ч. 2 ст. 4 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) [18], відповідно до яких правом на захист наділені особи, права та законні інтереси яких є порушеними, невизначеними або оспорюваними¹.

Означені вище підходи підтримуються і судовою практикою.

Наприклад, при розгляді справи № К/800/16865/16 від 4 жовтня 2016 р. ВАСУ дійшов висновку, що контролюючі органи лише в порядку, встановле-

¹ Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання; відповідно до ч. 2 ст. 4 ГПК юридичні особи та фізичні особи—підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизначених або оспорюваних прав та законних інтересів у справах, віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

ному законом, мають право звертатись до суду про винесення судового рішення щодо припинення господарських товариств [19].

Теза про необхідність порушення законних прав та (або) охоронюваних законом інтересів також знаходить підтвердження в актах судової влади.

Так, ВГСУ у Постанові від 30 березня 2017 р. у справі № 909/504/16 [20], зокрема, зазначає, що банк у позові вказує, що ТОВ без його згоди на загальних зборах прийняло рішення, яким постановило припинити свою діяльність шляхом поділу. Проте, на думку суду, банк не обґрунтував право неучасника товариства втручатися у діяльність загальних зборів учасників цього товариства шляхом надання вказівок, або заборон тих чи інших рішень загальних зборів (у т. ч. і рішення про поділ).

Аналогічні за своїм змістом твердження містяться у Постанові ВГСУ від 14 грудня 2016 р. у справі № 922/863/16 [21].

Вважаємо, що неможливість припинення господарського товариства у випадках, прямо не передбачених законодавством, є цілком виправданою та обґрунтованою.

Інтерес становить правова позиція, викладена у Постанові ВГСУ від 25 жовтня 2007 р. у справі № 15/81-07 [22]. Так, позивачем (колишнім учасником ТОВ) було заявлено вимогу про проведення реорганізації відповідного товариства шляхом його поділу на два товариства з розподілом власності товариства, сукупності його прав та обов'язків у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що будуть утворені внаслідок його поділу. Обґрунтування саме такого формулювання позовних вимог зводилося, в першу чергу, до того, що господарське товариство незаконно виключило позивача зі складу учасників, адже при прийнятті відповідного рішення не було встановленого законом кворуму, а згодом здійснило інші юридично значимі дії, які призвели до становища, яке, на думку позивача, мало бути

виправлене саме шляхом примусової реорганізації.

При цьому, виходячи зі змісту позовних вимог, порушення прав позивача могло бути усунено іншим, передбаченим чинним законодавством шляхом, без застосування примусової реорганізації відповідного господарського товариства.

Аналогічна позиція підтримується і більшістю науковців. Так, П. О. Повар зазначає, що у разі відсутності підстав для ухвалення рішення про ліквідацію підприємства суд не має права задовольняти відповідний позов [9].

О. В. Нода, розмежовуючи добровільну та примусову ліквідацію, зазначає, що остання відрізняється встановленими законодавством підставами для ухвалення рішення суду про ліквідацію та доходить висновку, що підстави для примусової ліквідації з'являються до ухвалення рішення про ліквідацію і лише за умови наявності цих підстав і може бути ухвалено означене рішення [8, с. 80]. Відповідно, до ухвалення рішення про ліквідацію суд повинен обов'язково встановити підстави для її проведення [8, с. 47].

Таким чином, підставами припинення господарського товариства на підставі рішення суду є: 1) допущення при його створенні порушень, які не можна усунути (п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК); 2) дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену Законом України «Про АТ» (п. 13 ч. 5 ст. 9); 3) перевищення максимальної кількості учасників ТОВ у разі спливу одного року з моменту такого перевищення (ч. 1 ст. 141 ЦК); 4) ознаки фіктивності юридичної особи (ст. 55¹ ГК); 5) діяльність всупереч закону або установчим документам суб'єкта господарювання у випадках, встановлених законом (ст. 247 ГК); 6) дії, що порушують процедуру створення акціонерного товариства, встановлену Законом України «Про АТ» за умови прийняття НКЦПФР рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій (п. 13 ч. 5 ст. 9 Закону України «Про АТ»).

Додамо, що необґрунтованою вбачається можливість ліквідації на підставі рішення суду у разі, якщо у повному товаристві залишається один учасник (ч. 1 ст. 132 ЦК) та у разі вибуття усіх вкладників у командитному товаристві (ч. 1 ст. 139 ЦК) з тих підстав, що законодавцем окремо не зазначено, чи є відповідні обставини підставами для ліквідації на підставі рішення самого товариства в особі уповноважених органів чи ліквідації на підставі судового рішення.

При цьому в інших випадках законодавець визначає відповідні обставини. Наприклад, у ч. 1 ст. 141 ЦК зазначено про судовий порядок ліквідації, у ч. 1 ст. 110 ЦК зазначено про рішення учасників або органу юридичної особи, а у ч. 1 ст. 150 ЦК зазначено про рішення загальних зборів учасників ТОВ.

Вадами юридичної техніки, на нашу думку, вирізняється ч. 4 ст. 16 Закону України «Про АТ», відповідно до якої зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства. Посилання на судовий порядок ліквідації міститься, наприклад, у п. 13 ч. 4 ст. 9 цитованого закону.

Недоліки, на нашу думку, містить і ст. 247 ГК, адже її назва («Ліквідація суб'єкта господарювання, діяльність якого суперечить закону чи його установчим документам») ніби вказує на відповідні підстави для ліквідації такого суб'єкта господарювання, в той час як сам зміст містить ще одну бланкетну норму згідно з якою у випадках, встановлених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду.

Таким чином, назва та зміст ст. 247 ГК потребують взаємного узгодження, яке, на нашу думку, можна здійснити двома шляхами: 1) виключення з назви статті таких підстав для ліквідації як діяльність товариства всупереч закону чи установчим документам; 2) включення наведених підстав до ч. 1 ст. 247 ГК.

4. Ще одним наслідком виключення перелічених вище норм з чинного законодавства є зміна способів захисту, які мають наслідком припинення господарського товариства на підставі рішення суду. При цьому важко не погодитись з П. О. Поваром, на думку якого на практиці важливе значення має точність формулювання предмета позову, пов'язаного з вимогою ліквідації підприємства [9, с. 75].

Так, за межами законодавства залишилися такі способи захисту як скасування державної реєстрації господарського товариства, відміна державної реєстрації, визнання недійсною державної реєстрації, визнання недійсним запису про державну реєстрацію.

Зрозуміло, що зазначені способи захисту не можна ототожнювати з позовом про припинення господарського товариства, водночас, юридична наука переважно пов'язувала відповідні способи захисту саме з примусовою ліквідацією [9, с. 67–73; 23, с. 219–220].

Зокрема, ст. 38 Закону про державну реєстрацію у редакції до 1 січня 2016 р. передбачала таку підставу припинення юридичної особи як визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Зазначені способи захисту (скасування державної реєстрації, скасування запису про державну реєстрацію, а згодом — визнання недійсними державної реєстрації та запису про неї) піддавалися обґрунтованій критиці у юридичній літературі [23, с. 219].

Недосконалість, зокрема, вбачається у значною мірою невизначеності зазначеної норми. Так, звертається увага на оціночний характер таких термінів як «неусувні», «не можна позбутися», а також складність застосування відповідного способу захисту, наприклад, при поділі.

Крім того, оціночний характер зазначених понять критикується і з огляду на те, що така оціночність може призвести

до прийняття рішень про ліквідацію юридичної особи, коли це не відповідає бажанню її учасників та працівників [23, с. 219].

Проте, на нашу думку, не буде зайвим зазначити, що бажання власника, а тим більше, трудового колективу, при ліквідації юридичної особи на підставі рішення суду (примусової ліквідації) не може та не має бути кваліфікуючою ознакою, адже ліквідація за бажанням власника має іншу процедуру, яка починається з прийняття власником (учасниками господарського товариства) рішення про ліквідацію, яке не обов'язково визначає причини такої ліквідації. Водночас, у досліджуваному випадку йдеться саме про порушення вимог цивільного законодавства та наслідки такого порушення.

Зазначимо, що можливість скасування державної реєстрації підприємства передбачена ст. 21 Закону України «Про охорону праці» [24]. Так, у разі коли роботодавець не одержав дозволу на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, *вживає заходів до скасування державної реєстрації цього підприємства у встановленому законом порядку* за умови, якщо протягом місяця від часу виявлення вказаних недоліків роботодавець не провів належних заходів з їх усунення.

Зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 5 ГПК у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону¹.

Водночас, норма ст. 20 ГК так і не була приведена у відповідність до означеної вище норми процесуального законодавства, на відміну від ст. 16 ЦК (згід-

но з абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом *чи судом у визначених законом випадках*).

Означені вище положення (ч. 2 ст. 5 ГПК, ч. 2 ст. 5 ЦПК та абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК) повною мірою узгоджуються з нормою ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [26] (далі — Конвенція), яка не містить переліку способів (засобів) захисту, а лише передбачає, що засіб юридичного захисту має бути ефективним.

Відповідно, навіть за відсутності способу захисту у законі або договорі його можна застосовувати за умови його ефективності.

Так, до внесення змін до абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК та прийняття нових редакцій процесуальних кодексів, ВСУ у Постанові від 4 жовтня 2017 р. у справі № 914/1128/16 [27] зазначив, що законодавчі обмеження матеріально-правових способів захисту цивільного права чи інтересу підлягають застосуванню з дотриманням положень статей 55, 124 Конституції України та ст. 13 Конвенції, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом. Відповідно, оскільки положення Конституції та Конвенції мають вищу юридичну силу, а обмеження матеріального права суперечать цим положенням, порушення цивільного права чи цивільного інтересу підлягають судовому захисту й у спосіб, не передбачений законом, зокрема ст. 16 ЦК, але який є ефективним засобом захисту, тобто таким, що відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням.

У Постанові від 26 липня 2016 р. у справі № 910/10186/15 [28] ВГСУ застосував ст. 13 Конвенції безпосередньо, зазначивши, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим, ніж передбачено ст. 16 ЦК України, способом, якщо він передбачений законом або

¹ Подібну норму містить і ч. 2 ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) [25].

договором та відповідає ст. 13 Конвенції. ВГСУ також зазначив, що за деяких обставин вимоги ст. 13 Конвенції можуть забезпечуватися всією сукупністю засобів, передбачених національним законодавством (таким чином, розмежувавши способи та засіб юридичного захисту).

Проте, визнання недійсним запису про державну реєстрацію (або самої державної реєстрації) не пов'язувалось з неправильністю проведення такої реєстрації або здійснення відповідного запису та мало дещо інші підстави. А метою застосування наведених способів захисту було припинення господарського товариства, а не поновлення прав та законних інтересів останнього. Таким чином, застосування означених способів захисту в контексті наведених вище законодавчих змін видається ускладненим.

У цьому контексті доречно навести думку О. В. Ноди, яка відзначає, що негативні наслідки, які породжують порушення, наслідком яких є ліквідація юридичної особи, полягають не в порушенні належного комусь суб'єктивного права, а скоріше у порушенні діючого правопорядку в цілому [8, с. 87].

На нашу думку, зазначене твердження є актуальним не лише для ліквідації, а й для інших форм припинення, якщо останнє здійснюється на підставі рішення суду.

У Постанові від 1 червня 2016 р. у справі № 912/2965/16 [29] ВГСУ зазначив, що у разі, коли позовні вимоги не відповідають матеріально-правовим способам захисту, суд має право сам визначити належний спосіб судового захисту.

Додамо, що за змістом п. 4.3 Постанови Пленуму ВГСУ від 26 грудня 2011 р. № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» [30] господарський суд, дійшовши висновку про те, що предмет позову не відповідає встановленим законом або договором способам захисту прав, повинен відмовити в позові.

Посилання на ст. 16 ЦК та ст. 20 ГК у контексті визначеності способів захисту містяться і у інших актах судової влади. Наприклад, у Постанові ВГСУ від 7 червня 2017 р. у справі № 913/1189/16 [31] (відхилено посилання на ст. 13 Конвенції); у Постанові ВГСУ від 29 серпня 2016 р. у справі №910/2865/16 [32].

Список використаної літератури

1. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 49. Ст. 682.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб—підприємців: Закон України від 10 жовтня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 22. Ст. 773.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31—32. Ст. 263.
6. Габов А. В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы. М.: Статут, 2011. 303 с.
7. Зубатенко О. М. Законодавче регулювання примусового припинення суб'єкта господарювання—юридичних осіб шляхом ліквідації // Економіка, фінанси, право. 2004. № 11. С. 28—32.
8. Нода Е. В. Ликвидация юридических лиц по законодательству РФ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2005. 206 с.
9. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2009. 229 с.
10. Титова Е. В. Основания ликвидации субъектов хозяйственной деятельности // Экономика и право. 2003. № 3 (7). С. 84—88.
11. Титова Е. В. Развитие законодательства о ликвидации субъектов хозяйственной деятельности // Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы

развития в контексте европейского выбора: сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований; редкол.: В. К. Мамутов (отв. ред.) и др. Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. С. 206—208.

12. Щербина В. С. Адміністративно-господарські санкції організаційно-правового характеру: проблеми застосування // Університетські наукові записки. 2006. № 1 (17). С. 138—144.

13. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань: Закон України від 26 листопада 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 2. Ст. 17.

14. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» щодо спрощення механізму державної реєстрації припинення суб'єктів господарювання: Закон України від 1 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 37. Ст. 498.

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про цінні папери: Закон України від 4 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 26. Ст. 264.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо подальшого удосконалення адміністрування податків і зборів: Закон України від 6 грудня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 8. Ст. 90.

17. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення / В. Ф. Сіренко [та ін.]; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. ун-т права. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2003. 217 с.

18. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 р. (в ред. Закону № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.

19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61821905>.

20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65704401>.

21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63470827>.

22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1092368>.

23. Суб'єкти цивільного права / за заг. ред. акад. АПрН України Я. М. Шевченко. Харків: Харків юридичний, 2009. 632 с.

24. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 49. Ст. 668.

25. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (в ред. Закону № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 р.) // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.

26. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. 1998. № 13; 32. Ст. 270.

27. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69506620>.

28. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59270268>.

29. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58128674>.

30. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р. № 18 // Вісник господарського судочинства. 2012. № 1. С. 27.

31. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67058605>.

32. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60015846>.

Хоменко В. А. Прекращение хозяйственного общества на основании решения суда. В статье исследуется прекращение хозяйственного общества на основании решения суда. Внимание автора сосредоточено на исключении норм о прекращении хозяйственных обществ из ряда нормативно-правовых актов — Хозяйственного кодекса Украины, Закона Украины «О хозяйственных обществах» и Закона Украины «О государственной регистрации юридических лиц, физических лиц — предпринимателей и общественных